

TIP-MANTIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

Yrd. Doç. Dr. Hasan AYIK
Rize Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Felsefe Tarihi Anabilim Dalı
hayik25@hotmail.com

Özet

Daha çok teorik düşünceye dayandıkları için antikçağda bütün bilimler, felsefe çatısı altında toplamışlardı. Saf zihinsel çabanın ürünü olan teorik düşünceler ise yanlışla düşmemek için mantık ilkelerine uymak zorundadırlar. Bu nedenle antikçağda felsefe de dahil bütün bilimler, yanlışla düşmemek için kendi düşüncelerini mantık ilminin kurallarına uygun hale getirmek durumundaydılar. Söz konusu dönemdeki tıp ilmi de teorik düşünceye dayandığı için felsefeyle, düşüncede yanlışla düşmemek için mantık ilmiyle ilişkili olmak durumundaydı. Bu makalede, tıp ilminin mantıkla olan bu ilişkisini açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tıp, mantık, felsefe, teorik düşünce, mantık kuralları.

THE RELATIONSHIP BETWEEN MEDICINE AND LOGIC

Abstract

All of the sciences in the ancient period were placed in the frame of philosophy because of their theoretical root. Theoretical thoughts must be fit with rules of logic to avoid in falling from falsehood. For this reason all of sciences including philosophy must accord with rules of logic. The medicine in this period was related with philosophy because of its theoretical thought and with logic to avoid in falling from falsehood. In this article, I will examine the connection of medicine with logic.

Keywords: Medicine, logic, philosophy, theoretical thought, rule of logic.

Giriş

Tümel bilgiye ve bu bilginin taşıyıcısı olan soyut kavramlara dayanan teorik düşüncenin hâkim olduğu Antikçağda, başta felsefe olmak üzere bütün ilimler kendi temellerini bu düşünce yapısı üzerine bina etmek durumundaydılar. Teorik düşüncenin oluşum sürecine baktığımızda onun önce tekil nesnelere zihindeki imajları olan duyu verilerine dayandığını görmekteyiz. Duyular, hem duyumlardan etkilenip bozulabilmekte hem de duyum ortadan kalktıktan sonra onun duyu üzerinde bıraktığı hayali de (imaj) ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle duyular, soyut anlamı idrak edememekte ve karıştırmaktadırlar. Durum böyle olunca hem duyu yetisinin güvenilirliği ortadan kalkmakta, hem de tekil olanın dağınık ve sınırlanamaz imajları olan duyu verileri bilgi olmaya layık bir şey olamamaktadır (Farabi, 1990: 77). Bilgi ise duyu verilerinin belli kurallar çerçevesinde zihinde tertip edilmesiyle oluşmaktadır. Bu kurallar da mantık ilminin kurallarıdır. Bu nedenle Antikçağda teorik düşünceyi üreten felsefe de, kendilerini bu teorik düşünceye dayandıran diğer bilimler de mantık kurallarına uymak durumundaydılar.

Modern dönemde ise bizzat felsefe, soyut kavramlardan oluşan teorik düşünceyi ikinci plana itmiş tekil nesnelere deney ve gözleme dayanan bilgisini temele koymuştur. Hatta deneye dayanmayan bilgileri içi boş kavramlar olarak isimlendirmiştir. Bu nedenle söz konusu dönemde felsefe, deney ve gözleme dayanan bilimlerin oluşmasına bir bakıma zemin hazırlayarak onların kendi alanlarına çekilmelerinin yolunu açmıştır.

Bu dönemde, tıp da dahil bütün ilimler kendilerini soyut teorik düşüncelerden çok deney ve gözlemlerle elde edilen somut bilgilere dayandırdıkları için öncelikle felsefe ile doğrudan ilişkileri yoktur. Ayrıca bu dönemde öne çıkan sembolik mantıkla tıp ya da diğer modern bilimlerin ilişkisi, bizim makalemizin sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle Tıp-mantık ilişkisi derken, bu ilişkiyi daha çok kurucusu Aristoteles olan klasik mantığın kendi dönemindeki tıp ilmiyle ilişkisini kastediyoruz.

I. Felsefe-Bilim İlişkisi

Antikçağa damgasını vuran Aristoteles (M. Ö. 385-322) düşüncesine göre, pratikle ilgili olarak deney, hiç bir bakımdan (teori ile ilgili olan) sanattan daha aşağı bir şey değildir. Hatta deney sahibi insanların, deney olmaksızın kavrama sahip olan (kavram oluşturan) insanlardan daha fazla başarıya eriştiklerini görürüz. Bunun nedeni deneyin bireysel olanın, sanatın ise tümel olanın bilgisi olmasıdır. Her türlü eylem ve meydana getirme ise bireysel olanı konu alır. Çünkü tedavi eden hekimin iyileştirdiği, ilineksel olarak alınması dışında (tümel) "insan" değil, Killias ve Sokrates gibi bireylerdir. O halde deney olmaksızın kavrama sahip olan ve tümeli bilen, ancak onda içerilmiş olan bireyseli bilmeyen bir insan, sık sık tedavi yanlışları yapacaktır. Çünkü tedavi edilmesi gereken, bireydir. *Bununla birlikte bilgi ve anlama yetisinin deneyden çok sanata ait olduğunu düşünür ve*

sanat erbabının, deney sahibi kişilerden daha bilge olduğunu kabul ederiz (ki, bu bilgelik her türlü durumda daha fazla bilgiye bağlıdır). Bunun nedeni bu birincilerin nedenleri bilmeleri ve diğerleri bilmemesidir. Çünkü deney sahibi inanlar, bir şeyin (ne) olduğunu bilip neden olduğunu bilmemelerine karşın, diğerleri (sanat bilgisine-tümel bilgiye sahip olanlar), “niçin”i ve “neden”i bilirler.

Aristoteles, ikinci analitiklerde üstün olan ilmin, nedeni bildiren ilim olduğunu ancak olgularla ilgili gözlemlerin de nedeni bildiren ilim için bir bakıma basamak görevi yaptığını belirtmektedir. Ona göre, niçin ve nedeni bildiren tümel bilgiyi elde etmenin yöntemi, tümdengelim yöntemidir. Ancak tümelerin bilgisini tümevarımdan başka yolla elde etmek imkansızdır. Çünkü soyutlama sonucu elde edilenler bile ancak tümevarım yoluyla elde edilebilir. Fakat tümevarım duyu ile elde edilir ve duyumda özel hallere uymaktadır. Bu nedenle ilim, ne tümevarım olmadan (doğrudan doğruya) tümelerden çıkarılabilir ne de duyum olmadan sadece tümdengelimle olabilir.

Aristoteles’e göre, sadece duyu yoluyla ilmî bilgi kazanmak mümkün değildir. Gerçekte duyumun konusu sadece ferdî bir nesne değil, filan nitelikte bir nesne olsa bile, hiç değilse belli bir mekanda ve belli bir zamanda olan belli bir nesneyi algılamak gerekmektedir. Fakat tümel olanın, bütün hallere uyan şeyin algılanması imkansızdır. Çünkü tümel, her zaman ve her yerde olana denilmektedir. İspatlar tümel olduğuna, tümel kavramlar da duyumsanamadığına göre, duyum yolu ile ilim olmamaktadır. Aristoteles’e göre ilim, “niçin”den ayrı olarak olguyu değil, hem olgu hem de “niçin”i bildiği zaman daha sahih ve önceliklidir. Aristoteles’in bu anlayışından dolayı, söz konusu dönemde “niçin ve neden”i bildiren ilim olarak felsefe, her türlü bilimin üstünde görülmüş, diğer bilimlerin onun gölgesinde kalmışlardır.

Daha sonraki dönemlerde Francis Bacon (1561-1626), Aristoteles’in bu bilgi anlayışı ve bu bilgiyi elde etmenin yöntemi olan tümdengelim yöntemine karşı çıkarak, soyut kavramları temele alan tümdengelimsel bilgi yerine somut olguları temele alan, onları deney ve gözlemlerle inceleyen tümevarımsal bilginin elde edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre, insan hâkimi ve yorumlayıcısı olduğu doğayı yaptığı gözlemler kendisine izin verdiği ölçüde anlayabilir. Bacon der ki, iki yoldan (tümevarım ve tümdengelimden) her biri, duyulardan ve tekillerden başlayarak, en geniş genellere kadar gider. Fakat ikisinin arasındaki fark hesap edilemeyecek kadar büyüktür. Çünkü birisi deneyin ve tekillerin sınırlarına sadece dokunurken, diğeri gereken şekilde ve düzenli olarak onların içinden geçer; yine birisi daha başlangıçta bazı soyut ve faydasız genellemeler koyarken, diğeri, gerçekten doğada tamamen ortak olan bu ilkeleri (genellemeleri) derece derece meydana çıkarır. Bacon’un bu çıkışı ile birlikte, bilginin alanı soyut varlıktan somuta kayarken, metodu da tümdengelimden tümevarıma dönüşmüştür.

Descartes'in (1596-1650) Aristoteles tarafından geliştirilen teleolojik varlık anlayışı yerine "mekanik-determinist" varlık anlayışını getirmesiyle birlikte bilimin temele aldığı varlık anlayışında, devrim niteliğinde bir değişiklik olmuştur.

Daha sonra John Locke (1632-1704) ve David Hume'un (1711-1776) deneyciliğinin Kant tarafından deney-akıl ikilisine indirgenmesiyle felsefenin varlık ve bilgi anlayışı bilim açısından önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Ayrıca Kopernik'in (1473-1543), Aristoteles'in evren tasarımına dayalı olarak, Batlamyus tarafından kurulan "yer merkezli" evren anlayışı yerine "güneş merkezli" evren tasarımını getirmesi de bilim açısından önemli bir gelişme olmuştur. Bu düşünce daha sonra Johannes Kepler (1571-1630) tarafından kanıtlanmış, Isaac Newton (1643-1727) dinamiğin temel ilkelerini ve yer çekimi yasalarını keşfederek modern fizik bilimini kurmuştur. Böylece bilimlerin felsefeden ayrılma süreci hızlanarak devam etmiştir.

Bilimlerin felsefeden ayrılmalarını sağlayan bir diğer neden de Descartes'den sonra doğaya sorulacak olan temel sorunun "neden" ve "niçin" değil, "nasıl" sorusu olmasıdır. Bu bağlamda Galilei, "ben cisimlerin *niçin* düştüklerini değil *nasıl* düştüklerini bilmek istiyorum" diyerek bu değişimin temellerini atmıştır. Galilei'ni arzu ettiği bu bilme yönteminde en önemli unsuru deney oluşturmaktaydı. Galilei ve onu izleyenlerin amacı, ek bir kuramsal (teorik) tasarım olmaksızın **deney yoluyla doğrudan doğruya tabiatın ilkelerini ortaya koymaktır.**

Eşya ve olayları soruşturmanın temel sorusu "nasıl" sorusu, yöntemi de deney ve gözlem olunca doğal olarak bilimler de kendi konularını bu soruyla soruşturmaya ve bu yöntemle incelemeye başlamışlar; bu durum onların hem konularının belirlenmesine hem de metodlarının değişmesine neden olmuştur. Çünkü "neden" ve "niçin" sorusunu nihai hedefi, eşyanın tekil nitelikleri değil onun tümel bilgisidir. Bu ise eşyanın tekil durumlarını değil künhüne vakıf olmak denilen tümel bilgisini amaçlamaktadır.

Bu durum, soyut kavramlara dayanan tümel bilgiyi elde etmenin yöntemi olan tümevarımı değil, deney ve gözleme dayanan tümdengelimini gerekli kılmaktadır. Çünkü varlığa "nasıl" sorusunu sormak, onun görünen yönünün ötesindeki görünmeyen "neden"ini değil, görünen kısmındaki olgu ve olayların oluş tarzının açıklamasını gerektirmektedir. Bu da varlık bütününden değil, iki ya da daha fazla nesnenin birbirleriyle ilişkisinden doğmaktadır. Bu ilişkinin tespiti, eski çağlarda sofistik deney aletlerinden yoksun olan duyu verilerine dayanmaktaydı. Bu veriler de aldatıcı olduğu için önemsiz sayılıyordu. Ancak modern dönemlerde sofistik deney aletleriyle desteklenen bu veriler, soyut tümel bilgiyi kolaylıkla tahtından indirmeyi başarmıştır.

Gelinen bu noktada, Aristoteles'te nedeni bilmek için bir araç olan deney, modern dönemde teorik bilgiye de yön veren temel etken konumuna gelmiştir. Bu durumda her ilim kendi alanına çekilmiş ve varlık hakkındaki tümel bilgi felsefeye bırakılmıştır. Hatta mantıkçı pozitivistler gibi bir kısım filozoflar, felsefenin "neden

ve niçin” sorularının artık anlamsız olduğunu söyleyerek, onun bu tip metafizik konuları bırakıp, bilimin sonuçlarıyla ilgilenmesi gerektiğini söyleyerek felsefeyi bilime tabi kılmışlardır.

Bütün ilimler, bu gelişmelere paralel bir şekilde felsefeden ayrılarak kendi alanlarına çekilmişler; ancak tıp ilminin felsefeden ayrılması diğerlerine göre çok erken dönemlerde olmuştur. Yunanlı hekim Hippokrates (M.Ö. 460-375) M. Ö. V. yüzyılda tıp ilmini felsefeden ayırarak ayrı bir bilim olmasını sağlamıştır. Daha sonra skolastik dönemde bir müddet unutulmuş tıp, sonra tekrar Galenus (129-200) üzerinden felsefi bir mahiyet kazanmış; onun tam anlamıyla bağımsız bir bilim olması, aydınlanma döneminden sonra gerçekleşmiştir.

Tıp ilminin felsefeyle ilişkili olduğu dönem, fizik ya da astronomide olduğu gibi, onun bir takım felsefi teorilere dayandığı dönmedir. Bilimlerin daha çok felsefi teorilere dayandığı bu dönemde, Gazalî'nin değimiyle, mantık bilmeyenin ilmine güven olmazdı. Çünkü teorik düşünceleri üreten saf akıl, bu eyleminde yanlışla düşmemek için mantık ilkelerine uymak durumundadır.

II. Felsefe-Mantık İlişkisi

Felsefe ile diğer bilimlerin öncelikle teorik bilgiye dayanmaları gereği, bu bilgiyi ilk elden üreten bilim olarak felsefeyi, eski Yunanda her bilimsel bakış için zorunlu kılmıştır. Bu anlamda ilimlere yön, fikir ve metot veren felsefe olmuştur. Örneğin, Yunan tıbbında Alkmaion (M.Ö. – 450), Empedokles (M.Ö. 492-432), Hippokrates ve Galenus gibi düşünürler hem hekim hem de filozoftur.

Denilebilir ki, söz konusu dönemde olduğu gibi, bu gün de bilimlerin bakış açısını felsefe oluşturmaktadır. Ancak yukarıda tarihi gelişimini vermeye çalıştığımız bilimsel gelişmeler, modern bilimlerin altyapısını kendi deney yöntemleriyle doğrudan doğruya oluşturma çabasında olduklarını göstermektedir. Zaten modern dönemdeki felsefe de bir bakıma bu durumun önünü açmıştır. Bu nedenle günümüzde tıp ya da fizik ilminin dayandığı teorik temeller, saf aklın üretimi olan teorik bilgilere ve soyut kavramlara değil daha çok deney ve gözleme dayanmaktadır. Bu şekil bir bilgi de olgu temelinde ortaya konulan ve sürekli bir varsayım ile onu destekleyen deneylere bağlı bir durumdur.

Kuşkusuz akıl, soyut düşünce temelinde kaldığı ve her türlü değişimden uzak olan tümel bilgiyi elde etmek istediğinde, onun en emin ve en güvenilir yolu tümdengelim yöntemi olmuştur. Buna karşılık, somut düşünce temelinde kaldığı ve değişken olan varlığın tikel bilgisini elde etmeğe çalıştığı zaman da aklın en güvenilir yolu, deney ve gözleme dayalı tümevarım yöntemi olmaktadır.

Antikçağda sofistlik deney aletlerinden yoksun olan duyuların yanılma ihtimali çok büyük olduğu için Aristoteles'in tümelci düşüncesi ve bunun temel yöntemi olan tümdengelim yöntemi, akıl için en emin yöntemdi. Ayrıca akıl için böylesi durumda, nesnel ve değişmez bilgi elde etmenin tek yolu, duyulardan gelen ve çoğunlukla da güvenilir olmayan tikel duyumlardan uzak durmak, buna karşılık her

türlü duyusal değişimden uzak olan saf zihinsel kavramlara dayanmaktı. Bu nedenle olsa gerek ki, antikçağ filozoflarının büyük çoğunluğu duyu verilerine güvenmemişler, bilgiye saf akılla ulaşmaya çalışmışlardı. Bunun yanında saf rasyonel düşüncenin, özellikle de onun temel yöntemi olan tümdengelimnin kesin sonuçlara varabilmesi için öncelikle aklın dayanacağı zorunlu-değişmez-tümel kavramların ve bu kavramlara dayalı akli yürütme kurallarının olmasını gerekli görmüşlerdir.

Bunun için Aristoteles, nesnel düşünceyi elde etmenin bir aleti (organon) olan mantık ilmini kurmuştur. Ona göre, verdiğimiz hükümler duyular aracılığıyla zihne aktarılan duyu verilerinin, burada düşüncenin kurallarına (mantık ilkelerine) uygun bir şekilde düzenlenip (iç konuşma biçimini alıp), bu şekilde ifade edildiğinde (dış konuşma biçimine konulduğunda), bu konuda kuşku duyulacak bir şey kalmamaktadır. Örneğin "Bütün kuşlar uçucudur." gibi bir hükmü ele alacak olursak şöyle diyebiliriz: Duyuların aktardığı verilerle birlikte zihninde oluşan "kuş" ile "uçucu" kavramları, düşüncenin ilkeleri çerçevesinde birbirine bağlanır ve böylece "bütün kuşlar uçucudur" şeklinde bir hüküm verilirse, bu hüküm doğrudur. Çünkü Aristoteles'e göre, duyuların zihne aktardığı verilerin zihinde düzenlenmesi sonucu oluşturduğumuz kavramlar, varlığın zihnindeki izi (öz) durumundadır ve bu kavramlarla varlık arasında karşılıklı olma hali vardır. İşte mantık ilmi, zihinde oluşturulan soyut kavramların, bu kavramlardan oluşan tanımların, bu tanımlara dayanan önermelerin ve bu önermelerden oluşan tümdengelimsel kıyasın kanunlarını koyan ilim olarak, nesnel düşüncenin vazgeçilmez temeli durumundadır. Dolayısıyla düşünce bu ilmin kanunlarına uymadığı zaman yanlış düşecektir. Bu nedenle temelde teorik düşünceye dayanan bütün bilimlerin mantık ilminin kurallarına uymak durumundadır. Bu anlamda mantık, bütün bilimlerin temeli yani, "aslü'l usul" durumundadır.

III. Tıp-Mantık İlişkisi

Tıp-mantık ilişkisini ortaya koyabilmek için öncelikle tıp ilmiyle felsefenin ilişkisine kısaca göz atmak gerekmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, modern dönemlerde her ilim belli bir uzmanlık alanı olarak felsefeden ve felsefi spekülasyonlardan ayrı düşünülmüş, felsefe dahi bilimsel felsefe olarak ilmin emrine verilmiştir. Bu nedenle modern anlamda bir uzmanlık alanı olan tıp ilminin mantıkla her hangi bir zahiri ilişkisi yoktur. Ancak yine yukarıda belirttiğimiz gibi, felsefe her dönemde bilimlerin teorik alt yapısını hazırlamış ve onların önünü açmıştır. Bu açıdan bakıldığında modern dönemlerde dahi felsefe ile tıp arasında belli bir ilişkiden söz edilebilir.

Şu kadar var ki, ilimlerin felsefe ile daha çok ilişkili oldukları dönemler, onların deney ve gözleme değil de saf akli teorilere bağlı oldukları dönemlerdir. Bu nedenle eşya ve olayları her zaman saf akli teorilerle kavramayı amaçlayan antik Yunan düşüncesinin hâkim olduğu dönemlerde ilimlerin felsefeyle ilişkisi, kaçınılmaz olarak daha yoğundur. Örneğin, antik Yunan döneminde ve bu

dönemdeki felsefi fikirlerin **İslâm** düşüncesine aktarılmasından sonra ki İslâm düşüncesinde tıp ilmi, daha çok felsefi teorilere bağlı olduğu için felsefeyle doğrudan ilişkiliydi. Felsefi teorilere bağlı olan tıp ilmi, doğal olarak bu teorilerin dayandığı düşüncenin kanunlarını koyan mantık ilmiyle de ilişkili olmak durumundaydı. Bu nedenle İslâm düşüncesindeki mantıkçıların çoğunluğu hem mantıkçı hem de tabiptirler.

Tıp ilminin tarihî seyrine bakacak olursak bu ilişkiyi açıkça görebiliriz. Bu ilmin tarihi gelişimini devrelere ayıran tıp tarihçileri, onun gelişim seyrini üç döneme ayırmaktadırlar. Bunlar; tıp ilmine büyü, tılsım ve çeşitli akıldışı fikirlerin hâkim olduğu "mitolojik dönem", tıbbi olayların felsefi görüş ve teorilerle açıklandığı "filozof hekimler dönemi" ve tıpta tekil ve kişiye özgü görüşler yerine, benzerlikleri ve farklılıkları temele alan teorilerin esas alındığı "bilimsel dönem" olarak üç dönemdir. Bu dönemlerden birincisi olan "mitolojik dönem"de düşüncenin akli ölçüleri olmadığı için dile gelen hiçbir şeyin mantıkla ilişkisi olmamaktadır. Gerek tıp, gerekse diğer ilimlerin mantıkla ilişkisi, onların kendilerini rasyonel teorilere dayandırdıkları zaman söz konusu olmuştur. Çünkü bu teorilerin bir takım ölçüleri olmak durumundadır. Bu nedenle tıbbi olayların felsefi fikirlerle açıklandığı filozof hekimler dönemi, tıp-mantık ilişkisinin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemin hekimleri, tıbbi olayları kendi felsefi teorileriyle açıkladıkları için bu teorik düşüncelerin temel kanunlarını oluşturan mantık ilmine ihtiyaç duymuşlardır. Örneğin bu dönemin filozof-hekimlerinden Epikhamos'a (M.Ö. 550-460) göre, bütün bilgilerin kaynağı olan doğa, sağlık konusunda da temel kaynağımızdır. İnsanı koruyacak bütün bilgiler doğada mevcuttur. Sağlığının bozulması yani hastalanmak, doğaya aykırı davranışlar yüzündendir.

Bir başka filozof-hekim Empedokles (492-432), evrenin hava, su, toprak ve ateş gibi dört unsurdan meydana geldiğini, onun küçük bir numunesi (mikrokozmoz) olan insanın da belirli oranlarda aynı maddelerden oluştuğunu söylemektedir. Empedokles'in dört unsurunu insan bedenine uygulayan Hippokrates, Humoral Patoloji Teorisini oluşturmuştur. Buna göre, canlılık bedeninin katı kısımlarını oluşturan toprak, sıvı kısımlarını oluşturan su, solumayı sağlayan hava ve canlılığın özü olan ruhu oluşturan ateşten oluşmaktadır. Evrenin bir parçası olan insan bedeni bu dört unsurdan oluşan sıvıların bir çeşit karışımı durumundadır. Sağlık ise kişinin mizacına göre bu sıvıların vücuttaki dengesine bağlıdır.

Tıbbın bu tıp teorilerden oluştuğu dönemlerde, söz konusu teorilerin aklın sınırları dışına çıkarak irrasyonel bir hal almaması için mantık kurallarına uygun olması gerekmektedir. Çünkü mantık, düşünceyi kavramdan terime, tanımdan önerme ve kıyasa kadar eşyanın doğal düzenine uygun bir şekilde zihinde tertip ederek dil ile formüle etmenin en uygun kurallarını vermektedir.

Ayrıca söz konusu dönemlerde tıp hitabetle de ilişkili durumdadır. Çünkü Hipokrat'a göre, tıp retoriğe benzemektedir. Beden bir bütün olarak

düşünüldüğünde ruhun tabiatı sözle, bedenın tabiatı da tıbbi ilaçlarla teskin olabilmektedir. Ancak tıp retoriği, aynı zamanda içerisinde çok anlamlılığı barındıran dille sunulmak durumundadır. Bu nedenle düşüncenin dilde yanlışa düşmemesi için mantık kurallarının dile de uygulanması gerekmektedir.

Aslında deney ve gözlemden çok saf akli tahlillere dayanan teorilerle, irrasyonel düşünceler arasında ince bir sınır bulunmaktadır. Çünkü bunlar, deneyin ötesinde akıl tarafından türetilen (aposteriori) düşüncelerdir. Bu düşüncelerin bir adım ötesi, zihni akıldışı bir alana sürükleyebilir. Bu nedenle aklın söz konusu düşünceleri üretirken hem varlığın hem de zihnin kanunlarına uyması gerekmektedir. Mantık ise varlık ile zihin kanunlarının özdeşliğinden doğan kurallar üzerinde yürümektedir.

Örneğin bir filozof-hekim olan Hippokrates, filozof-hekim döneminin insan sağlığı ile ilgili bazı akımlarına karşı çıkararak, bu tıp teorik düşüncelerin akıl dışına taşarak bir çeşit şarlatanlığa dönüşmesi konusunda şöyle bir uyarıda bulunmuştur: Tıp bilgilerinin birkaç basit teoriye dayandırmak işi kolaylaştırabilir. Ancak, hem tıp ilmi bu kadar basit değildir hem de hiç kimsenin bu ilimden hayaller üzerine kurulmuş bir hekimlik meydana getiremeye hakkı yoktur. Bu gibi akımlar, tıbbın değerini düşürdüğü gibi, şarlatanların ortaya çıkmasına yol açacağından mesleği temelinden zedeleyebilecektir.

Tıptaki akli spekülasyonlara karşı bu uyarıyı yapan Hippokrates, yukarıda da belirttiğimiz gibi, aynı zamanda M. Ö. V. yüzyılda Yunan tıbbını felsefeden ayırarak, onu felsefi kurgularla uyuşma zorunluluğundan kurtarıp bilimsel (rasyonel) adımlar atılmasını sağlamış, tıp ilmini akla ve deneye dayalı bir metoda kavuşturmuştur.

Hippokrates'in deneye dayalı metoda kavuşturduğu söylenen tıp ilmi, M.S. II. yüzyılda Galenus (129-200) tarafından tekrar felsefeyle sentezlenmiştir. Bundan sonra da tıp ilmi 19. yüzyıla kadar az ya da çok felsefeyle iç içe olmuştur. Örneğin XI. Yüzyılda yaşamış olan İbn-i Sina (930-1037) "Kanun fi't Tıp" adlı tıpla ilgili meşhur eserinin birinci bölümünde, dört unsur, dört humor ve mizaç teorileri gibi teorik konulardan bahsetmektedir.

Tıp ilmi felsefe ile bu kadar ilişkili iken, düşünceyi düzenleyen ilim olarak mantık, hem felsefeyi hem de tıp ilmi için temel teşkil eden teorileri düzenlediği için ikisiyle de ilişkili olmak durumundadır. Çünkü tıp ilmine temel teşkil eden felsefi teoriler, her zaman hataya düşme ihtimali olan zihin tarafından oluşturulmaktadır. Zihni düşüncede hataya düşmekten koruyan kurallar ise mantık kurallarıdır.

Tıp ile felsefe ve mantık arasındaki bu ilişkiden dolayı, İslam filozoflarının birçoğu tabip ve mantıkçıdır. **(Zaten hekim ile hâkim arasındaki semantik bağ da bunu göstermektedir.)** Bu bağlamda Ebu Bekir Razi (865-925) hem hekim hem filozof iken, İbn-i Sina (980-1037) ve İbn-i Meymun, (1135-1204)

hem filozof hem hekim hem de mantıkçıdır. Bunun yanında ünlü filozof Kindi, psikofizyolojinin kurucusudur. Ayrıca filozof İbn-i Rüşd (ö. 1198) bütün iç hastalıkların ele alındığı *Kitabu'l-Külliyat* ve *Kitabu'l-Cüz'iyat* isimli iki tıp eseri ortaya koymuştur. Filozof ve kelimacı olan Fahrettin Razi'de tıp konusıyla ilgili eserler ortaya koymuş bir düşünürdür. Onun *Hifzu's-Sihha* adlı eseri ünlü araştırmacı Nicholson tarafından İngilizce olarak yayınlanmıştır. Ayrıca *Camiu'l-Kebir* ve *Tıbbu'l-Kebir* adlı iki eseri daha bulunmaktadır. Buna ilaveten Yunan felsefesini İslam düşüncesine aktaran ilk mütercimlerin çoğu da filozof, hekim ve mantıkçıdır. Zaten bu dönemdeki ilimler daha ziyade teorik olduğu için mantık bilmeyenin ilmine itibar edilmemektedir. Çünkü mantıkçılara göre, ilimler deneye dayansa bile hiçbir deney aklın terazisinde düzenlenmeden ilim olamaz.

IV. Sonuç

Bütün bunlardan sonra tıp ilminin felsefe ve mantıkla ilişkisini şu şekilde özetleyebiliriz: Bilim adamı tıpta bir hekim, hasta ve hastalıklar hakkında "neden", "niçin" sorularını sormaya, bunlara cevap aramaya başladığı andan itibaren hüviyetinden çıkarak bilim felsefesi yapan felsefeci durumuna düşmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Aristoteles düşüncesinin hâkim olduğu antik felsefede varlığa "nasıl ve niçin" soruları sorulurdu. Bu nedenle söz konusu Aristoteles anlayışının hâkim olduğu dönemlerde bir hekim aynı zamanda filozof olmak durumundaydı. Hâkim (filozof) ile hekim (tabip) arasında hem etimolojik hem de anlambilimsel ilişki vardır. Filozof makrokozmoz olan *evreni*, hekim ise mikrokozmoz olan *insanı* araştırır, onun künhüne varmak ister. Bu nedenle bir hâkim aynı zamanda hekim olmak durumundadır. Antikçağda felsefeye hâkim olan hillozoist (canlı, hylozoizm=canlı maddecilik) anlayıştan dolayı kâinat da insan gibi canlı olarak kabul edilirdi. Ayrıca kâinatı oluşturan unsurlarla insanı oluşturan unsurlar arasında bir çeşit özdeşlik olduğu kabul edilir, ikisi arasındaki farkın, sadece sınıf farkı olduğu söylenirdi. Bu nedenle söz konusu dönemde, hâkimin konusu ile hekimin konusu belli ölçülerde özdeştir.

Kuşkusuz tıp-mantık ilişkisinin en yoğun olduğu dönem, tıbbi olayları felsefi teorilerle açıklayan, tıbbi bilgileri genellemelerle teorilerden elde etmeye yönelik *filozof hekimler dönemi*dir. Mantık ilminin ilkeleri bu dönemde, tıp ilmindeki şarlatanlıklara karşı bir kalkan olmuş, bir bakıma tıp şarlatanlığının önüne geçmiştir. Ancak ister deneye dayanmayan teorik bilgileri kullansın, isterse deneyin verilerini kullansın her durumda aklın tek ölçütü mantıktır. Belki naiv deneyin akılla düzenlenmeye ihtiyacı yoktur; ancak bilimsel deney aklın düzenlenmesine ihtiyaç duymaktadır. F. Bacon'un da dediği gibi, her şeyden önce duyuların izlenimleri hatalıdır. Çünkü onlar yetersizdir ve dolayısıyla bizi aldatırlar. Bu nedenle deneyin verilerinin aklın terazisinde düzenlenmesi gerekmektedir. Akli, her türlü düşünme eyleminde hatadan koruyan mantık ilmi olduğuna göre, özellikle teorik bilimlerin, bunun yanında sonuçlarının denetlenmesi bakımından deneysel bilimlerin mantık ilminin kurallarına ihtiyaçları vardır.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES, (1996a), *Metafizik*, (Çev: Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- ARİSTOTELES, (1996b), *İkinci Analitikler*, (Çev: H. Ragıp Atademir), İstanbul: MEB Yayınları.
- ASTER, Ernest von, (1994), *Bilgi Teorisi ve Mantık*, (Çev.: Macit Gökberk), İstanbul: Sosyal Yay.
- BACON, Farcis, (1999), *Novum Organum*, (Çev: Sevim Önal Akkaş), Ankara: Doruk Yay.
- BAYAT, Ali Haydar, (2003), *Tıp Tarihi*, İzmir.
- FARABÎ, (1990), *Kitabu'l-Huruf*, Tahk.: Muhsin Mehdi, Daru'l Maşrik, Beyrut.
- FRENCH, Roger, (2003), *Medicine Before Science*, Cambridge: Cambridge University Pres.
- GÖKBERK, Macit, (1980), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KÜYEL, Mübahat Türker, (1989), *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara: DTCF Yay.
- SEDAT, Ali, (1885), *Mizan'ul Ukûl fi'l Mantık ve'l Usûl*, İstanbul: Karabet Matbaası.
- TEZ, Zeki, (1995), *Doğa Karşısında Pratik ve Teknik Uğraşı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- WEBER, Alfred, (1949), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Pulhan Matbaası.
- YAKIT, İsmail-Necdet Durak, (2002), *İslam'da Bilim Tarihi*, Isparta: Tuğra Matbaası.